

Univerzitet Crne Gore
Filozofski fakultet Nikšić
Studijski program – Geografija
Urbani i regionalni razvoj

GRAD U REGIJI

mr Mileva Brajušković Popović

Tipovi gradskih regija

Morfološki tipovi gradskih regija nastali su u industrijskoj fazi urbanizacije. Tada dolazi do urzane koncentracije stanovništva u područjima koja su imala inicijalne faktore za razvoj industrije. Restrukturiranje industrije uticalo je na ubranu koncentraciju stanovništva u već postojećim industrijskim centrima kao i na njihov demografski razvoj. To se odrazilo na širenje urbanih sadržaja iz gradova u gradska okruženja, na promene u strukturama i načinu korišćenja zemljišta, te na izgled i morfologiju područja.

Razvijane su urbane aglomeracije od starih i novih gradskih jezgara i prostranih periurbanih i suburbanih centara. U njima su locirani rudnici, fabrike, preduzeća, energetska postrojenja, lučke i transportne delatnosti...To je imalo i negativne posledice, pre svega negativan uticaj na životnu sredinu, život ljudi i razvoj socijalne bede.

Konurbacije

Konurbacije su nove urbane strukture koje su nastale povezivanjem srastanjem urbanih i urbanizovanih područja u drugoj polovini XIX veka. Konurbacije su kontinuirano izgrađena i relativno kompaktna policentrična urbana područja u kojima gotovo da nema ruralnih naselja niti prostora namenjenog poljoprivredi.

Proces koncentrisanja industrije, trgovine i transportnih sistema u konurbacijama je trajao do polovine 70ih godina, a svemu tome je doprinela elektrifikacija i automobilizacija, a vremenom i dezindustrializacija i novi socijalni i ekonomski procesi.

U Velikoj Britaniji konurbacije su nastale procesom morfološkog spajanja i srastanja susednih gradova u jedinstvenu celinu. Značajnu ulogu u tome je imao razvoj saobraćaja. Saobraćajni koridori privlačili su ekonomske, stambene i ostale funkcije. U okviru konurbacija uspostavljena je podela nadležnosti, a na osnovu nje i hijerarhija. Urbana jezgra zadržala su status samostalnih upravnih jedinica.

Na sličnom principu razvijale su se i konurbacije u ostalim delovima Evrope koji su bili zahvaćeni industrijskom revolucijom. Najtipičniji primeri su konurbacije Nemačke, Francuske, Belgije i Holandije.

Konurbacija		Broj stanovnika		
		1911.	1971.	2001.
Greater London	London	7 256 000	7 393 000	7 611 000
West Midlands	Birmingham	1 634 000	2 368 000	2 619 000
West Yorkshire	Breadford	1 590 000	1 725 000	1 515 000
SE Lancashire	Mančester	2 328 000	2 387 000	2 573 000
Marseyide	Liverpul	1 157 000	1 264 000	1 520 000
Tyneside	Nju Kasl	761 000	805 000	880 000
Clideside	Glazgov	-	1 728 000	1 849 000

Konurbacije u Velikoj Britaniji

Urbanizovana područja

Specifičan vid morfoloških regija su urbanizovana područja. Ona su jedan od ekvivalenata konurbacijama. Sastoje se iz gradskog jezgra i ivične periurbane gusto naseljene zone. Izdvajaju se na osnovu namene, gustine i stepena izgrađenosti prostora i na osnovu gustine stanovništva.

Urbano polje predstavlja prostorne obuhvate i funkcionalne organizacije urbanih formi koje su razvijene kontinualnim širenjem i morfološkim spajanjem više gradskih područja.

Povezivanjem dva ili više urbanih polja nastala su kontinuirano naseljena i izgrađena područja koja imaju od 600 000 do 20 miliona stanovnika. Ona predstavljaju funkcionalno diverzifikovane i kompleksne policentrične urbane regije ispresecane saobraćajnicama. U njima se neprestano odvijaju ekonomske komunikacije i stalna preseljavanja stanovništva i dnevna migracija stanovništva.

Megalopolis

Termin megalopolis koristi se za funkcionalno složene i morfološki jedinstvene megalopolitanske urbane sisteme u kojima živi minimum 25 miliona stanovnika.

To su urbane koncentracije koje sadrže nekoliko metropolitanskih područja i veći niz drugih manjih naselja međusobno povezanih u sistem koji počinje da funkcioniše kao celina. Ovu vrstu naselja karakteriše njegova velika dimenzija, kako u pogledu prostora, tako i u pogledu broja stanovnika, njegove velike regionalne gustine naseljenosti, zatim obuhvatanje nekoliko velikih centara tesno povezanih međusobno i sa okolnim regionom, kao i uvođenje novih kompleksnih načina življenja.

Danas je u svetu identifikovano sedam megalopolisa : Severoistočni megalopolis (Boston, Njujork, Filadelfija, Baltimor, Vašington), Megalopolis Velikih jezera (Detroid, Čikago, Milvoki, Klivlend, Pitsburg), Tokaido (Kavasaki, Tokio, Jokohoma), Kansai (Nagoja, Kjobe, Osaka, Kioto), u Velikoj Britaniji (London, Birmingem, Mančester, Liverpul), u Severozapadnoj Evropi (Pariz, Radštat i Holand, Rur, Rajna), Šančžen (Šangaj, Nanking, Čengčou).

Metropolitansko područje kao gradska regija

Prostorni izraz metropolitanizacije je razvoj metropolitanskih regija. One se ispoljavaju u različitim formama u pojedinim delovima sveta jer su u razvoju urbanih regija sve izraženiji procesi difuzije i decentralizacije urbanosti, pri čemu okoline gradova dobijaju nove dimenzije. Okoline gradove karakterišu sve jača redistribucija i socijalno-ekonomsko prestrukturiranje stanovništva i naseljska transformacija. Iz toga proizilaze multiplikovane forme i vidovi veza i odnosa gradskih naselja sa svojim aglomeracijama. Usavršavanje metodologije izdvajanja metropolitanskih regija ima izuzetan naučni i praktični značaj.

Ovaj vid regija čini grad određene demografske veličine i velikog funkcionalnog značaja i okolina koja se pod njegovim uticajima ekonomski, socijalno i fizionomski transformisala. Prilikom podele metropolitanskih regija koriste se tri osnovne grupe kriterijuma : one koje se odnose na demografsku veličinu i funkcionalni kapacitet jezgra, one koje govore o stepenu prostorne i funkcionalne transformacije gradskog okruženja i grupe kriterijuma o stepenu integrisanosti regionalnog jezgra sa svojim okruženjem.

Prostorno-funkcionalne veze i odnosi u metropolitanskim regijama

Proces metropolitanizacije je bio sinhronizovan sa društveno-ekonomskim razvojem, ali se u pojedinim evropskim državama odvijao i ispoljavao na različite načine. Nastanak i istraživanje razvoja metropolitanskih regija u Evropi vezuje se za pedesete i šezdesete godine prošlog veka. Tada su počeli procesi preseljavanja stanovništva i izmeštanja socio-ekonomskih funkcija iz regionalnih centara u metropolitanske prstenove. Na osnovu odnosa u kretanju i razvoju stanovništva u urbanim jezgrima i njima komplementarnim urbanizovanim prstenovima, definisani su **generalni modeli razvoja**.

Model je sačinjen iz 6 stadijuma i to :

1. Centralizacije
2. Apsolutne centralizacije
3. Relativne centralizacije
4. Relativne decentralizacije
5. Apsolutne decentralizacije
6. Totalne decentralizacije

Centralizacija se ispoljava rastom stanovništva i broja radnih mesta u urbanom jezgru i demografskim slabljenjem njenog okruženja.

Apsolutna centralizacija je proces ubrzanog rasta broja stanovnika i radnih mesta u centralnom gradu i ubrzano demografsko slabljenje njegovog bližeg i daljeg okruženja.

Relativna centralizacija je proces koji odlikuju porast stanovništva i radnih mesta u gradu i u njegovom okruženju, s tim što je u gradu on nešto veći.

Apsolutnu decentralizaciju karakterišu opadanje broja stanovnika, a najčešće i broja radnih mesta u urbanom jezgru, i njihov rast u naseljima regionalnog okruženja.

Totalna decentralizacija ispoljava se opadanjem i broja stanovnika i radnih mesta u celoj regiji.

Stadijum urbanog razvoja čine četiri stadijuma koja se sukcesivno smenjuju u vremenu i prostoru. To su stadijum urbanizacije, suburbanizacije, dezurbanizacije i reurbanizacije. Vremena njihovog početka, trajanja i završetka zavise od niza ekonomskih, socijalnih i političkih faktora.

Stadijum klasične urbanizacije je najduže trajao. Odlikovao se razvojem i rastom postojećih gradova i nastankom novih, u kojima je koncentrisan veliki broj stanovnika i radnih mesta iz domena sekundarnih delatnosti.

Stadijum suburbanizacije vezan je za proces širenja urbanizacije putem sekundarnih centara koji se u literaturi nazivaju suburban centri. Suburbani centri mogu biti radnog, stambenog ili mešovitog karaktera.

Stadijum dezurbanizacije vezan je za decentralizaciju uslovljenu razvojem tercijarnih i kvartarnih delatnosti i prostornim prerazmeštajem industrije i radne snage, razvojem saobraćaja i širenjem urbanog načina života. U tom stadijumu nastaju policentrična i multinodalna metropolitanska područja.

Reurbanizacija je proces funkcionalne i demografske obnove centralnih gradskih jezgara. Nju karakterišu selektivni povratak starih i razvoj novih funkcija. To utiče na selektivnu migraciju stanovništva.

Novonastale funkcionalne gradske regije sačinjene su od urbanih jezgara i njima komplementarnih periferija. Periferije su sastavljene od mreža manjih centara – ivičnih gradova u kojima značajnu ulogu imaju poslovne funkcije. To pospešuje ubrzan nestanak ranije uspostavljene hijerarhije centara i razvitak policentričnih regionalnih sistema sa fleksibilnom hijerarhijom i dinamičnom prostornom strukturom.

Oni su jedan od vidova novih regionalnih asocijacija, čiji se nodusi bore za kvalitetniju unutrašnju poziciju ali i za uključivanje u međuregionalne, nacionalne i globalne ekonomske tokove.

Gradske regije su proizvod složenih interakcija koje se odvijaju između gradova i okruženja u kojima egzistiraju. Stepenn njihovog uticaja na geoprostor u direktnoj je zavisnosti od faze urbanizacije u kojoj se dato društvo nalazi. Regije se razvijaju kroz više evolutivnih faza i jedinstven model njihovog razvoja ne postoji.

Regionalni urbani sistemi u prostorno-funkcionalnoj organizaciji Evropske unije

Konstruisanje i širenje Evropske unije kao političke, ekonomske i socijalne asocijacije ima značajne geografske, političke, institucijalne, ekonomske, ekološke i druge implikacije. Jedan od predviđenih modela za teritorijalno širenje je model *evropskih metropolitanskih regija* **EMR**. Modelom je utvrđen prag funkcija gradova i gradskih aglomeracija sa prvorazrednom ulogom u evropskim integrativnim procesima i teritorijani domet njihovog delovanja.

Kada je reč o evropskim funkcionalno-urbanim područjima postoje tri gledišta. Prvo gledište temelji se na realnoj i opšte poznatoj činjenici da svaki grad ima teritorijalni horizont svog uticaja koji se preklapa sa teritorijalnim horizontom uticaja susednih gradova, što pospešuje konkurentnost.

Drugo gledište polazi od činjenice da glavni urbani centri na indirektan način utiču na organizaciju teritorija koje nisu u njihovim direktnim sferama uticaja. U skladu sa tim, svaki grad je element strukture i faktor razvoja urbanog konteksta za jednu ili više regija. Opšta pristupačnost pisperzno razmeštenim centrima u okviru velikih konurbacija utiče na decentralizovanje funkcija i na intenziviranje dnevne migracije stanovništva na većim distancama.

Treće gledište se temelji na objektivnoj činjenici da urbani centri i njihova funkcionalna područja nisu ravnomerno razmešteni u teritoriji Unije kao celine. Kako postoje teritorijalne celine u kojima se dodiruju ili preklapaju funkcionalna područja više centara, tako postoje i celine u kojima se urbani centri na velikim distancama i koji nemaju velike uticajne sfere. Očito je da je mreža evropskih centara asimetrična.

Ukoliko se pođe od činjenice da su urbana i urbanizovana područja Unije osnovni gradivni elementi policentričnosti, zaključiće se da je u svakoj od država teritorijalni obuhvat funkcionalnih regija različit i promenljiv.

U EU izdvojena su 74 metropolitanska razvojna područja koja su prepoznata kao polovi koji treba da doprinesu njenom uravnoteženom razvoju. Ona su klasifikovana u 4 kategorije na osnovu njihovih uloga i značaja u integrisanju nacionalnih i nadnacionalnih teritorijalnih sistema. Područja izdvojena prema ovakvoj metodologiji označavaju se kao **potencijalni urbani strateški horizonti**.

U narednom koraku mogu biti identifikovana **potencijalna područja policentrične integracije**, koja nastaju spajanjem delova potencijalnih urbanih strateških horizonata. To se dešava kada populaciono manji gradovi dele najmanje jednu trećinu svog uticajnog područja sa susednim većim gradom koji je centar potencijalnog strateškog urbanog horizonta.

Potencijalna područja policentrične integracije su u suštini decentralizovani dnevni ubrani sistemi suburbanog i međuregionalnog karaktera koji su organizovani po principu decentralizovane koncentracije. Njihovo povezivanje omogućava ostvarivanje strateških težnji čiji je cilj porast broja gradova koji funkcionišu kao delovi koherentnih mreža.

Najbolji preduslovi za policentričnost su tamo gde su razvijeni gradovi jedni blizu drugih.

Dnevni urbani sistemi kao regionalne forme

Dnevna migracija stanovništva najčešće je istraživana sa demografskog aspekta uz primenu demografskih metoda. Takvo stanje je prekinuto ulaskom socijalne geografije u funkcionalnu fazu razvoja, od kada se dnevna migracija posmatra u sklopu kompleksa uzročno-posledničnih procesa proizašlih iz organizacija pojedinih teritorijalnih celina. Od tada se dnevno kretanje stanovništva koristi kao indikator funkcionalne i regionalne diferencijacije prostora. dnevna migracija se objašnjava delovanjem atraktivnih faktora, pomoću **modela privlačnih i odbojnih faktora**.

U svim modelima istaknuta je činjenica da vremensko trajanje i regionalni i lokalni razmeštaj ishodišta i odredišta dnevne migracije stanovništva predstavljaju faktor funkcionalnog oblikovanja geoprostora tj. Faktor razvoja funkcijskih odnosa i veza u njemu. kvantitativno-kvalitativnim obeležjima o dnevnom kretanju zaposlenih i korisnika kompleksnih usluga socijalnog i ekonomskog karaktera određuju se polja uticaja centralnih naselja, odnosno determinišu se intenziteti i polja dometa njihovih funkcija. akcenat se najčešće stavlja na radni centralitet određen uticajem funkcija centara rada na dnevnu pokretljivost stanovništva.

Teritorijalno ispoljavanje dnevne migracije stanovništva

Obim, intenzitet i smerovi radne migracije ranije su se objašnjavali modifikovanim **zakonom gravitacije** po kome je broj dnevnih migranata u centar rada proporcionalan broju i kvalitetu u njemu skoncentrisanih radnih mesta, a obrnuto proporcionalan udaljenosti centra stanovanja migranta.

U savremenoj geografiji ta koncepcija je napuštena. Termin gravitaciona sfera se sve češće zamenjuje terminom **polje uticaja**. Tome je doprinela snažna decentraizacija urbanizacije u visoko razvijenim zemljama i njihovim regijama. Ona je preusmerila dnevnu migraciju zaposlenih od jezgra ka periferijama aglomeracija.

Sa postepenim ulaskom u postindustrijsko društvo i metropolitansku fazu urbanizacije, za determinante unutrašnje organizacije regija se koriste indikatori o dnevnoj pokretljivosti stanovništva. Od tada do danas, u naučnim istraživanjima i pri rešavanju problema nastalih iz odnosa gradska naselja i polja njihovog uticaja, fokus je stavljen na utvrđivanje zakonitosti razvoja, trajanja i odvijanja dnevnih interakcija na relaciji grad-okruženje.

U razvoju urbanih regija sve je izraženiji proces difuzije i decentralizacije urbanosti pri čemu okoline gradova dobijaju nove dimenzije, uloge i značaj.

Literatura: Dragutin Tošić, principi regionalizacije, Univerzitet u Beogradu-
Geografski fakultet, Beograd, 2012, str. 59-107